

Türkiye'nin Volatil Büyümesi

Volkan Kaymaz¹

Türkiye'nin Volatil Büyümesi

Öz

Ekonomik büyüme gayri safi yurtiçi hasıladaki sayısal artışı ifade etmektedir; ancak büyümenin anlam ifade etmesi için uzun dönemde ve sürekli olarak meydana gelmesi gerekmektedir. Türkiye kalkınma planları doğrultusunda ekonomik büyüme oranları hedeflenmiş; ancak bu hedeflere varılamamış ve yıllar itibarıyla büyüme inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Bu durum ekonomik büyümenin istikrarlı ve artan şekilde gerçekleşmesini engellemiştir. Volatilité olarak nitelendirilen bu durumun arkasında, ülkenin ücretli istihdam yapısı, sosyal ve askeri harcamaları, kurumsal özellikleri başta olmak üzere birçok faktör önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin volatil büyümesinin arkasında yatan nedenleri analiz ederek istikrarlı bir büyümenin nasıl sağlanabileceğini tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Büyüme, Sosyal Harcamalar, Demokrasi, İstihdam

Turkey's Volatile Growth

Abstract

Economic growth represents a quantitative increase in gross domestic product; but it is necessary for long-term and continuous growth to become an important developmental indicator. Turkey in line with development plans, has identified potential economic growth rates; but these ratios have not been realized and the growth has followed a rolling path over the years. This has hampered the continuity of economic growth. Behind this situation, which is described as volatility, many factors play an important role, especially the wage employment structure of the country, social and military expenditures, institutional characteristics. The aim of this study is to analyze the reasons behind Turkey's volatile growth, to discuss how to ensure stable growth.

Keywords: Economic Growth, Social Expenditures, Democracy, Employment

1. Giriş

Büyüme, üretimdeki artışlar doğrultusunda reel milli gelir üzerindeki olumlu değişimleri ifade etmektedir. İktisatçıların uzun yıllardır üzerine teoriler geliştirdiği büyüme konusunun neyi ifade ettiği dahi uzun süre tartışma konusu olmuş ve büyümenin arkasında yatan faktörler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Neo-Klasik Büyüme Teorisi'ne göre, büyümenin ana motoru fiziksel sermayedir. Azalan getiri varsayımından dolayı sermayenin zaman içerisinde üretime olan olumlu etkisinin azalacağı ve ülkelerin uzun dönemde, ekonomilerinin büyüklüğü açısından birbirlerine yakınsayacağı varsayımı ise günümüz itibarıyla gerçekleşmemiştir. Bu durum büyümenin arkasındaki faktörlerin daha detaylı tartışılmasını ve beşeri sermayenin de üretim açısından öneminin artmasına neden olmuştur. Büyümeyle etkileyen diğer faktörlerin başında; tasarruflar, yatırımlar, araştırma-geliştirme faaliyetleri gelmektedir.

Sıklıkla ekonomik kalkınma yerine kullanılan büyüme kavramı eğer toplumsal gelişmelerden bağımsız kalırsa sadece rakamlardan ibaret bir veriyi ifade etmektedir. Ülkeler arası karşılaştırmalarda, genellikle kişi başına düşen milli gelir, toplam faktör verimliliği ve iş gücüne katılım oranları kullanılırken; bu göstergelerin artış göstererek ekonomik büyümenin gerçekleşmesi tek başına toplumsal gelişmeyi sağlamamaktadır. Gayri safi yurtiçi hasılanın artmasına rağmen, gelir dağılımının bozulması, sosyal hakların kaybedilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin aksaması gibi bir çok diğer sorun ortaya çıkmış ise ekonomik büyümenin ülke için beklenen sonuçları doğurmadığı açıktır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin ekonomik büyüme hedeflerini kalkınma planları doğrultusunda ele alarak, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını incelemek

¹ Research Assistant. Istanbul Yeni Yüzyil University, Department of International Trade and Logistics, Istanbul, TURKEY. volkan.kaymaz@yeniyuzyil.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7556-9507>

ve Türkiye’nin volatil olan büyümesinin başlıca nedenlerini inceleyerek istikrarlı büyümenin nasıl sağlanacağına dair sonuçlar elde etmektir.

2. Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Hedefleri

Ekonomik büyümenin belirli bir hıza ulaşması 1980’li yıllara kadar kalkınma planlarının temel hedefi olarak görülmüştür (Kepenek, 2016, s. 492). Türkiye 1980’li yıllardan önce planlamaya önem vererek çeşitli büyüme hedefleri belirlemiş, devletin üretim faaliyetlerinde öncü rol oynadığı ve özel sektörü yönlendirdiği bu yıllarda belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tablo 1 incelendiğinde ilk iki kalkınma planındaki hedeflerin büyük ölçüde gerçekleştiği; ancak 1970’lerdeki petrol krizi, 1994 ve 2001 gibi ekonomik ve 1960 ve 1980’de yaşanan darbeler ve diğer siyasal bunalımların görüldüğü dönemlerde ise bu hedeflere varılmakta zorluk yaşandığı görülmektedir.

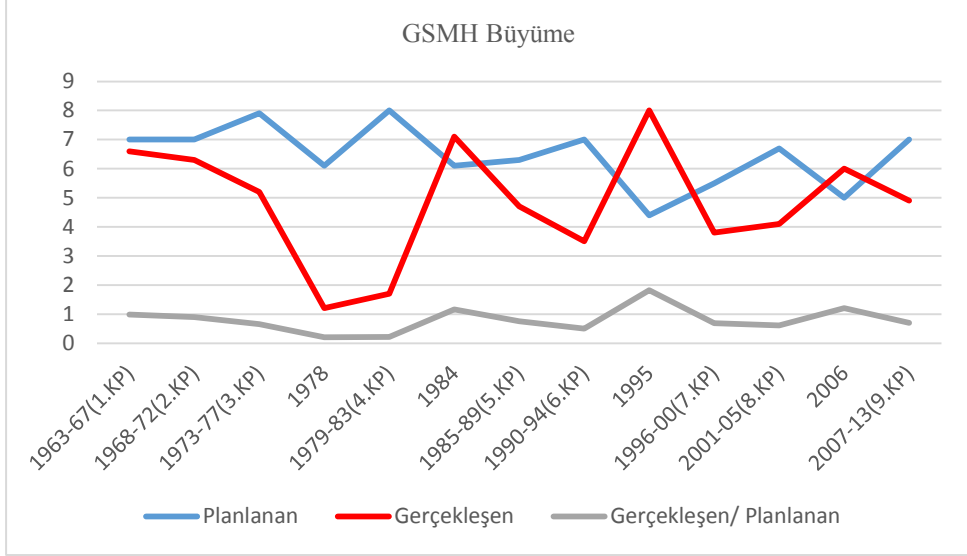
Kalkınma Planı	Planlanan	Gerçekleşen	Gerçekleşen/ Planlanan
1963-67(1.KP)	7	6,6	0,98
1968-72(2.KP)	7	6,3	0,9
1973-77(3.KP)	7,9	5,2	0,66
1978	6,1	1,2	0,2
1979-83(4.KP)	8	1,7	0,21
1984	6,1	7,1	1,16
1985-89(5.KP)	6,3	4,7	0,75
1990-94(6.KP)	7	3,5	0,5
1995	4,4	8	1,82
1996-00(7.KP)	5,5	3,8	0,69
2001-05(8.KP)	6,7	4,1	0,61
2006	5	6	1,2
2007-13(9.KP)	7	4,9	0,7

Tablo 1. Kalkınma Planları Doğrultusunda Planlanan ve Gerçekleşen Büyüme Oranları (Kepenek, 2016).

2. Kalkınma Planı’ndan sonra planlanıp gerçekleşmeyen büyümenin oranları büyük ölçüde planların aşırı iyimser olarak hazırlandığını ve beklenmeyen ekonomik şoklardan büyük ölçüde etkilenildiği göstermektedir, bu durum ekonomik büyümenin volatilitasını arttıran en büyük neden olarak görülmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin artması, gümrük duvarlarının kaldırılmasının amaçlanması neticesinde 3. Kalkınma Planı ara ve yatırım malları üretimine ağırlık vermiş, sanayileşmeyi arttırmayı hedeflemiştir; ancak ithalat artmış dış ticarete açık verilmeye başlanmıştır.

Petrol Krizi’nin etkileri, Kıbrıs Barış Harekatı sonucu askeri harcamaların artması ve 1980 Darbesi 4. Kalkınma Planı’nın hedeflerinin gerçekleşmemesine neden olmuştur. 5. Kalkınma

Planı'nın sonuçları kamu harcamaları azaltılmaya, özel sektör yatırımları özendirilmeye çalışılmıştır. Bulunduğu coğrafya nedeniyle ülke riski yüksek olan Türkiye, 6. Planlama döneminde Körfez Savaşı'nın olumsuz etkileri ile yüzleşmiş, oluşan güvensizlik süreci kredilerin azaldığı, yatırımların yerini ihtiyat nedeniyle para tutulmasına bırakmıştır. 2001 ve 2008 Krizleri'nde diğer kalkınma planları hedeflerine ulaşılmasına engel teşkil etmiştir.

Şekil 1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Tablo 1'deki değerler ile oluşturulmuştur)

1980 yılından itibaren, tüm dünyada başlayan ve Türkiye'yi de saran liberalleşme eğilimleri planlamanın yerini piyasa mekanizmasına bırakmış, büyümenin arkasındaki sabit sermaye yatırımlarının devlet tarafından kısılması, ekonomiyi dış dünyaya daha açık bir hale getirmiştir. Bu durum volatilitiyi arttıran bir neden olmuştur. Aynı dönemlerde ihracata dayalı büyüme modelini tercih etmeyen, devlet destekli ekonomi politikalarıyla başka Güney Kore olmak üzere Asya Ülkeleri ise düzenli bir ekonomik büyüme performansı göstermiştir.

1990'lı yıllarda fiyat artışları ve faiz oranları ekonomik büyümenin arkasındaki esas faktör olmuştur (Kepenek, s. 494); fakat dışa açılmanın etkisi ile birlikte dış dünyadan fazlasıyla etkilenen Türkiye sadece ekonomik göstergelerin zayıflığı ile değil kurumsal faktörler, siyasi istikrarsızlıklar ve zaman zaman özel sektörün yatırım isteksizliği gibi bir çok nedenlerle düzenli ekonomik büyüme yakalayamamıştır.

2012 yılında Cumhuriyetin 100. yılında ulaşılması amaçlanan bazı ekonomik hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerin başında 10 büyük ekonomiden biri olmak bunu sağlamak için ise gayri safi yurtiçi hasılayı 2 trilyon dolara, kişi başı geliri ise 20 bin dolara yükseltmek gerekliliği ortaya konmuştur.

3. Volatil Büyümenin Sebepleri

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha değişken ekonomik büyüme oranlarını tecrübe etmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri de gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre sayıca daha az sektörde yoğunlaşmasıdır (Koren ve Tenreyro, 2007, s. 243). Finansal yapıları henüz gelişmemiş olan ülkeler tüm dünyayı etkileyen ekonomik durgunluklardan daha fazla etkilenmektedir. Sermaye akımlarının aniden durması, güvenli liman arayan

uluslararası yatırımcıların ülkeden çıkması, kredi bulmanın zorlaşması gibi faktörler de büyümenin normal seyrinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Ekonomik büyüme oranındaki volatilité, ülke riskini arttırdığından yatırımların baskılanması sonucunu doğurmaktadır, bu nedenle ülke uzun dönemli yatırımlar almak yerine kısa vadeli getiriler kovalayan yatırımcılarla karşı karşıya kalmaktadır.

Gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeler dışsal şoklardan etkilenmeye açık durumdadır. Özellikle dış ticaret işlemlerinde belirli ülkelere bağımlı olan ülkeler dış ticaret hacminin büyük değişimler göstermesinden zarar görmektedir. Uluslararası ticaret koşullarındaki ani ve büyük değişiklikler ülkelerin ihracatını olumsuz etkilerken, ithal malı fiyatlarının artması döviz çıkışını arttırmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerde de görülebilmekte; ancak pazarlarının çeşitliliği ve bu şoklara dayanabilme kapasiteleri sayesinde ekonomik büyümelerinde oynaklık daha az görülmektedir.

3.1. Ücretli İstihdam

İktisadi büyüme birçok faktörden etkilenirken, bunlardan volatilitéyi arttıran önemli nedenlerden biri ücretli istihdamdır. Özerkek, 2014 yılında yayınladığı çalışmasında Türkiye'de 1988-2013 yılları arasında tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki istihdamın yapısını incelemiş ve ücretli istihdamın büyüme oranı üzerindeki etkisini incelemiştir. Ücretli istihdam edilen kişiler emeklerinin karşılığında ücret veya maaş almaktadır, bunun aksine genellikle tarım sektöründe çalışan aile işçileri ve kendi hesabına çalışan kişiler ise emeklerinin karşılığında kâr payı almaktadırlar.

Ekonomik verilere göre ücretli istihdamın payının düşük olduğu ülkeler gelişmemiş ülke olarak kabul edilmektedir. Pazara arz etmenin yanı sıra otokonsomasyona yönelik üretim yapanlar genelde tarım sektöründe yoğunlaştığından bu oranın yüksek oluşu da ülke için gelişmemişlik göstergelerinden biridir. Gelişmekte olan ülkelerde istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarımda istihdamın payında azalma, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarında artış gözlemlenmektedir. Bu durumda ücretli istihdamda artış olacak ve ücretsiz aile işçilerinin oranı düşecektir. Evans'a (1994) göre kalkınma ile birlikte kendi hesabına çalışanların oranında bir düşüş eğilimi olmaktadır. OECD'ye göre kendi hesabına çalışma ve iktisadi kalkınma arasında negatif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de yıllar içerisinde tarım sektörünün Gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payı yıllar itibarıyla azalmış, TÜİK verilerine göre 2013 yılında bu oran %9,2 olmuştur. Buna karşın ücretli çalışanlar, 1988'de tarım dışı sektörde çalışanların %69,9'unu oluştururken, 2013 yılında ise % 80'i aşmıştır (Özerkek, 2014, s. 220). Gelişmekte olan ülkelerde istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarım istihdamının payında azalma, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarında artış gözlemlenmektedir. Bu durumda ücretli istihdam artarak ücretsiz aile işçilerinin payı düşmektedir. Gizli işsizliğin en çok görüldüğü tarım sektörü yerine, sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilmeleriyle birlikte daha önce üretkenliği düşük olan bu kişilerin, verimlilikleri artmış ve büyüme üzerinde olumlu etkileri olmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 yılında yayınladığı İşgücü İstatistiklerine göre, ülkemizde son yıllarda hizmetler sektörü, toplam istihdam sektörel payları içerisindeki oranı en fazla artan sektördür ve hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı %50'ye varmıştır. Campell (2013)'e göre hizmetler sektörü istihdamı ile büyüme arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır; ancak tüm gelişmiş olan ülkeler sanayi devrimi yaşamış önce sanayi sektöründe çalışanların payı artmış daha sonra hizmetler sektöründe yoğunlaşma başlamıştır. Türkiye'de ise sanayi sektörünün payı gelişmiş ülkelerin ulaştığı oranlara hiçbir zaman varamamış, sanayi

tam gelişmeden hizmetler sektörünün yoğunluğu artmıştır. Sanayisi tam gelişmeden hizmetler sektörü istihdamı arttıran ülkemiz, bazı sektörlerde dışa bağımlı kalmıştır.

3.2. Toplam Faktör Verimliliği

Ekonomik büyümenin önemli bileşenlerinden biri de toplam faktör verimliliğidir (TFP). Toplam faktör verimliliği üretimde kullanılan tüm kaynakların verimliliği dikkate almaktadır ve üretimde kullanılan fiziki ve beşeri sermaye başına elde edilen çıktıyı ifade etmektedir. Daha genel olarak işgücü ve sermaye dışında kalan faktörlerin büyüme üzerindeki etkilerine dikkate almaktadır.

Neoklasik İktisat olarak adlandırılan yaklaşım, kısa süreli büyüme dinamiğini sermaye birikimi olarak görürken, uzun dönemli büyümenin belirleyicisi olarak TFP'yi kabul etmektedir (Ateş, 2012, s. 3). TFP'nin artması aynı sermaye ile daha fazla çıktı elde etme, dolayısıyla verimlilik artışını ifade etmektedir. TFP artışı diğer ülkelere olan kaynak bağımlılığını azalttığı gibi, ekonomik büyüme üzerinde de olumlu etki yapmaktadır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde enflasyondaki değişkenliğin, tasarrufları arttırdığı para politikasını gevşettiği böylece yatırımları uyardığını göstermiştir. Yeni yatırımlar sermaye stoğunu arttırarak TFP'yi arttırmaktadır. Piyasanın rekabete açılma derecesi ekonomik açıklık terimiyle kavramlaştırılmıştır. Diğer ülkelerle olan ticaret hacminin istikrarsızlığı diğer bir deyişle ekonominin açıklığının volatilitesi arttıkça firmaların cesaretleri azalmakta ve yabancı teknolojileri ülkeye getirmeye çekinmektedirler; çünkü artan volatilitate gelecekte yabancı ülkelerle ticaretin aynı oranda devam etmeyebileceğini düşündürdüğünden firmalar daha az risk alarak daha güvenli ve küçük yatırımlar yapma eğilimine girmekte dolayısıyla TFP düşmektedir.

TFP'yi etkileyen diğer bir faktör ise finansal piyasaların derinliğindeki volatilitedir. Yüksek volatilitate, finansal sistemde uzun vadeli kredilerin varlığını azaltırken daha garanti olan kısa vadeli kredileri arttırmaktadır. Ayrıca şirketler yatırımlarını kendi varlıkları ile finanse etmeye başlamakta, finansal araçların rollerinin azalması ile birlikte kaynaklar daha az etkin dağılmakta böylece aynı yatırım düzeyinde daha az üretim söz konusu olmakta, dolayısıyla TFP düşmektedir.

Berument'in 2009 yılı çalışmasına göre ekonominin dışa açıklığının volatilitesi, finansal piyasaların derinliğinin volatilitesi toplam faktör verimliliğini (TFP) düşürürken, enflasyonun volatilitesi ise TFP'yi arttırmaktadır.

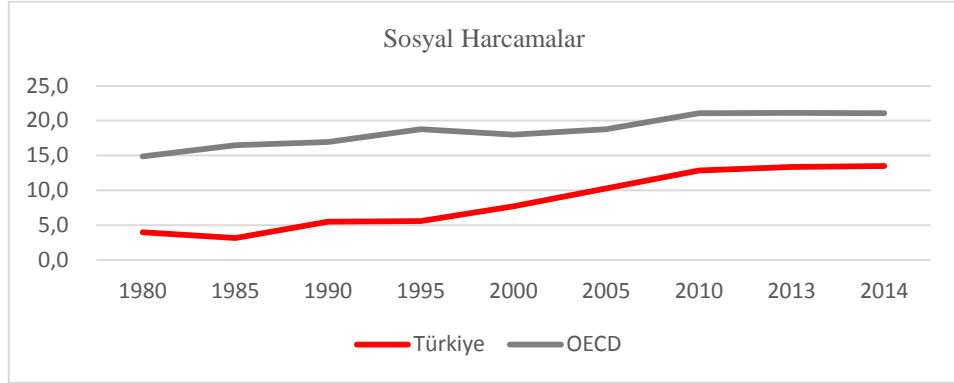
TFP'yi arttırmak için ülkelerin yatırımlarla birlikte araştırma-geliştirme faaliyetlerini desteklemesi, iş dünyasına yönelik eğitim sisteminin geliştirilmesi, etkin ve planlı yönetim şekillerinin üretim sistemlerine eklenmesi gerekmektedir. Türkiye'de Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2015 yılında başlamak üzere "Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı" çerçevesinde TFP'yi arttırmayı planlamaktadır. Bu plan doğrultusunda, "ekonomik büyüme performansının sürdürülebilir kılınması, yüksek katma değerli, yüksek teknolojiye dayalı sanayi yapısına dönüşümü" (1) amaçlanmaktadır.

3.3. Sosyal ve Askeri Harcamalar

Sosyal harcamaların, büyüme üzerindeki etkisi günümüze kadar tartışılan bir konu olmuştur. Devleti ekonomide düzenleyici faaliyetleri dışında pasif bir rolde gören Neo-Klasik teori sosyal harcamaların büyüme üzerinde etkisinin olmadığını kabul etse de, daha sonra Romer ve Lucas(1988) geliştirilen İçsel Büyüme teorileri sosyal harcamaların ülkenin gelir düzeyi ne olursa olsun büyümeyi olumlu yönde etkilediğini savunmaktadır.

Lucas'a göre eğitim, teknoloji yatırımları ve sağlık harcamaları beşeri sermayeyi arttırarak ekonomik büyümeye yol açmaktadır. Eğitimli bireylerin artması, mesleğe ve iş dünyasının

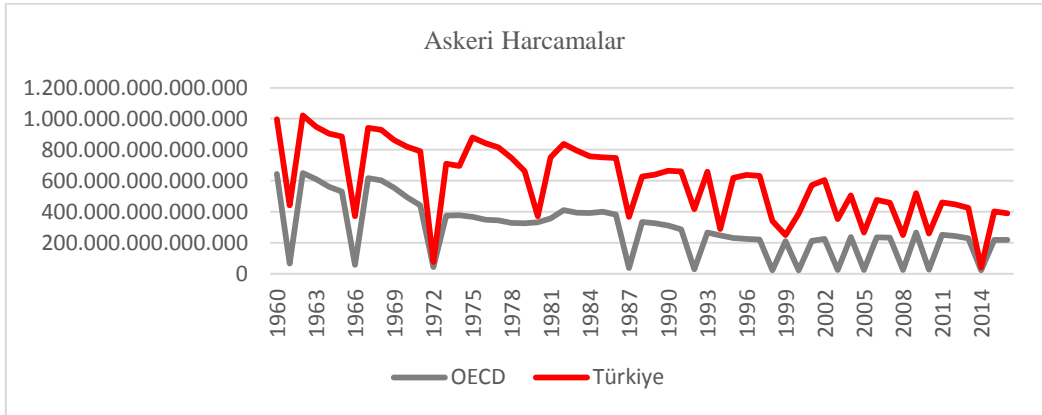
taleplerine yönelik eğitimin artması, sağlıklı çocukların yetişmesi, doğum sırasında ölümlerin azalması, düzgün bir sağlık sistemi bireylerin üretkenliklerini arttırmaktadır. Sosyal harcamaların büyüme üzerindeki tartışmalı kısmı ise, genellikle işsizlik maaşları olmaktadır. Uzun süre verilen yüksek işsizlik maaşları bireyleri çalışmaktan alıkoyabilmektedir.

Şekil 2. Türkiye ve OECD Ülkelerinin Sosyal Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payları (The OECD Social Expenditure Database, 2018)

Gayri safi yurtiçi hasıla içinde sosyal harcamalara ayrılan paylar incelendiğinde Türkiye sosyal harcamalarını arttırsa da OECD ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

Savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri ise daha fazla tartışılan bir konu olmuştur. İktisatçılar arasında savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Bir grup iktisatçı savunma harcamalarının üretken olmadığını ekonomik aktiviteleri, özel tüketimi, yatırımı, sosyal altyapı harcamalarını azalttığını düşünmektedir. Diğer grup ise savunma harcamalarının telekomünikasyon teknolojisinde gelişime yol açtığını, havaalanlarının sayısını ve kalitesini arttırdığını düşünmektedir. Askeri AR-GE faaliyetlerinin sadece askeri teknolojileri değil sivil sektörler de uygulanabilmesi sonucu ülkenin genel gelişmişlik düzeyinin arttığı düşünülmektedir; ancak bu etkiler dışsallıklar yoluyla gerçekleşmektedir. Savunma harcamaları bir taraftan güçlü ülke algısı oluştururken diğer taraftan savunma harcamalarına duyulan ihtiyaçlar ülkenin kendini güvende hissetmediği algısına da yol açabilmekte ve yatırımcının kararını olumsuz etkileyebilmektedir.

Şekil 3. Türkiye ve OECD Ülkelerinin Askeri Harcamaları (Stockholm International Peace Research Institute, 2017)

Türkiye'nin askeri harcamaları, jeopolitik konum ve terörle mücadele nedeniyle OECD Ülkelerine kıyasla 1970'lerin ortalarından itibaren yüksek seyretmiştir.

3.4. Kurumsal Yapı

İktisatçılar arasında kurumsal düzenlemelerin ekonomik büyüme için olumlu olduğu genel bir kabuldür. Kurumsal İktisat'ın kurucularından Mitchell'e göre kurum, genel olarak toplum düzeyinde kabul gören sosyal alışkanlıklardır (Mitchell, 1950, s. 373). Kurum kavramı, ekonomik ve politik resmi kurumları içermekle birlikte, toplumun gelenek ve görenekleri, adetleri, düşünce yapısını da kapsamaktadır. Dolayısıyla toplumdaki topluma, zaman içerisinde değişen kurumlar dinamik bir özellik sergilemektedir. Kurumların bu dinamik yapısını dikkate almayan Neo-Klasik büyüme teorisi ise bu yönüyle eksik kalmaktadır. Kurumların gelişimi ile birlikte ekonomik performans olumlu etkilenmektedir. Etkin bir kurumsal yapı, piyasa işlemlerinin güvenli bir şekilde yapılmasına olanak sağlayarak, üretim, yatırım ve tüketim gibi kararların doğru alınmasına sebep olmaktadır (Artan, 2014, s. 352).

Hall ve Jones (1999) neden bazı ülkelerin diğerlerinden daha az GSMH'ye sahip olduğunu çapraz ülke analizi ile araştırmış ve sosyal altyapının, kurumların, hükümet politikalarının bireyler ve firmalar için teşvik edici faktörler olduğu sonucuna varmışlardır. Rodrik'e göre gelişmemiş ülkelerin büyüme oranları dengesiz ve krizlerle birlikte sık sık durma seviyesine gelmektedir. Buna neden olarak da kurumsal düzenlemelerin yeterli olmaması sonucuna varmıştır. Ayrıca sosyal uyum ve gelir eşitliği de ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Hisamoğlu'nun (2014) ARDL (autoregressive distributed lag) analizine göre yasal düzenlemeler ve bürokratik kalite geliştikçe Türkiye'nin ekonomik büyümesi artmaktadır. İç çatışma ve etnik gerilimlerin de ekonomik büyüme üzerinde etkileri olmaktadır; ancak bu etkileri sayısallaştırmak çok kolay değildir.

Literatürde bazı yazarlar politik hakların ekonomik büyüme üzerinde etkisi olmadığına dair çalışmalar yapmışlardır. "Daha fazla politik hakların ekonomik büyüme üzerinde etkisi yoktur" (Barro 1997, s. 1). Ancak; politik hakların, demokrasinin yatırımların özgürce yapılması üzerinde dolaylı-dolaysız olumlu etkileri bulunmaktadır. Acemoğlu vd. (2016) demokrasinin gayri safi yurtiçi hasıla üzerinde olumlu etkisi olduğu dinamik panel veri yöntemi ile göstermiştir. Demokrasi, yatırımları özendirilmekte, eğitim sistemini olumlu şekilde yönlendirmek, ekonomik reformları teşvik etmek ve toplumsal huzursuzluğu azaltarak ekonomik büyümeyi sağlamaktadır.

Freedom House'nin her yıl hazırladığı sivil özgürlükler ve politik hakları gösteren yıllık rapor, Türkiye'de 2014 yılından itibaren özgürlüklerin azaldığı göstermektedir (Freedom In The World 2018, s. 7). Sivil özgürlüklerin ve politik hakların artırılması, toplumdaki tüm kesimlerin ekonomik faaliyetlere adapte edilmesini sağlayarak ekonomik büyümenin de istikrarlı bir seyir izlemesine katkıda bulunacaktır.

4. Sonuç

GSYİH'nin artışıyla ulaşılan büyüme değerleri ülkelerin refah seviyeleri hakkında net bilgiler vermemektedir; Türkiye 17. Büyük GSYİH'ye sahipken kişi başına milli gelir sıralamasında 63. Sırada yer almaktadır. Bu sonuçlar göz önüne alındığında Türkiye'nin 2023 yılı hedeflerine varması mümkün olmamakla birlikte olumlu yönde bir ilerleme söz konusu olduğu söylenebilir; ancak Türkiye dış dünyadan kaynaklanan ekonomik istikrarsızlıklardan etkilenmeye oldukça müsait olduğundan ve coğrafi konumu nedeniyle diğer risklerle karşılaşma potansiyeli yüksek olduğundan istikrarlı büyüme oranları tutturacağına garantisizdir. 2008 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye üzerindeki etkisi de bunu kanıtlar niteliktedir. ABD kaynaklı kriz sonucunda Türkiye 2009 yılında %4.7 oranında küçülmüştür, buradan çıkarılacak

sonuç dünyaya ne kadar entegre olursa da ekonomik krizlerden mümkün olduğunca az etkile-necek ekonomik ortamın oluşturulabilmesi için çeşitli yapısal ve ekonomik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Özetle; GSMH’nin artması olarak tanımlanan büyümeyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Gelişmekte olan Türkiye’nin önünde yüksek bir büyüme potansiyeli olmasına rağmen kısa vadede gelişmiş ülkelerin seviyesine gelmesi kolay görünmemekle beraber olumlu yönde ilerlediği de ekonomik göstergeler ile izlenebilmektedir.

Kaynakça

- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*. 140216.
- Ateş, S. (2012). “Türkiye İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği ve Uzun Dönem Büyüme İlişkileri”. *Türkiye Ekonomi Kurulu Tartışma Metni 2012* (70).
- Barro, R. J. (1997). *Getting it Right: Markets and Choices in a Free Society*. The MIT Press.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü. (2015). *Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara, Türkiye.
- Campbell, D. L., (2013). “Relative Prices, Hysteresis, and the Decline of American Manufacturing”. *MPRA Paper 51723*, University Library of Munich, Germany.
- Daron, A., Naidu, S., Restrepo, P. ve Robinson, J.A. (2014). “Democracy Does Cause Growth”. *NBER Working Papers 20004*, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Freedom House. (2018). *Democracy in Crisis: Freedom in the World Report 2018*.
- Hall, R. E. ve Jones, C. I. (1999). “Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?” *The Quarterly Journal of Economics*. 114 (1). 83-116.
- Hisanoğlu, E. (2014). “EU membership, institutions and growth: The case of Turkey, Economic Modelling”. *Elsevier*, vol. 38(C), 211-219.
- Kepenek, Y. (2016). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koren, M. ve Tenreyro, S. (2007). “Volatility and Development”. *The Quarterly Journal of Economics*. 122, (1), 243-287.
- Lucas, R. E. (1988). “On The Mechanics of Economic Development”. *Journal of Monetary Economics*. 22, 3-42. North-Holland.
- Mitchell, W. C. (1950). *Backward Art of Spending Money and Other Essays, Reprints of Economic Classics*. New York: A.M. Kelley.
- OECD Social Expenditure Database. (2011). “Is the European welfare state really more expensive? Indicators on social spending, 1980-2012 and a manual to the OECD (SOCX)”. *Social, Employment and Migration Working Papers*, 124.
- Özerkek, Y. (2014). “Türkiye’de Ücretli İstihdam ve Büyüme”. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, Cilt XXXVI (1). 215-227.
- Stockholm International Peace Research Institute. (2017). *Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford University Press.